

САҢА ОЛОХ

№ 36 (11964) • Балаҕан ыйын 20 күнэ, 2024 сыл, бээтинсэ • 12+

Бу
нүөмэргэ

Ахтан-санаан

Ааспыт ахтылыннын, урукку
умнууллубатын/3

Саҥа кинигэ

"Үйэтити" чэрчитинэн саҥа
кинигэ сүрэхтэннэ/4

Үлэ киһитэ

Чөмпүйүөн суоппар -
Александр Местников/6

Тэттик

Байбал Дружянов өрөспүүбүлүкэ күрээбэр кытынна

Мэнэ Хаҥалас улуунун Майа сэлиэннэтигэр
"Кус быһый - ат бөҕө" Аркадий Алексеев
бириинигэр анаммыт улахан күрэхтэһии буолан
ааста. Күрэх биэс көрүҥтэ ытылынна: хапсаҕай,
мас тардыһыта, 400 миэтэрэбэ сүүрүү, үгүүнү
быраҕы уонна ыараханы көтөбүү.

Дьулуустаан Ноговицын биэс көрүҥтэн үһүгэр
хотон, икки көрүҥтэ иккис миэстэни ылан
эрэллээхтик бастаата. Кыайыылаах бииринэ
- 500 000 солк. Үрүҥ көмүһү Ньурба чулуута
Владимир Федоров ылла. Онтон үһүс миэстэбэ
Чурапчы Сылангын ыччата Байбал Дружянов
табыста.

Мэин Кониҥ аатын үйэтиттилэр

Саха сиригэр ат спордун дыҥ чакчы номоҕо
Мэин Кониҥ Англия омугун боруодата буолар,
2013 сыллаах төрүөх сылгы. Хаһаайына "Чурапчы"
ТХПК, тириэньэрэ Д.С. Осипов, сүүрдээччинэн
А.А. Куличкин. Кини ситиһиилэрэ: 2017, 2019,
2021 сс. СӨ Ил Дарханын бииринин мунгууур
кыайыылааҕа, 2018, 2020, 2022 сс. СӨ Ил
Дарханын бииринин призера, 2000 миэтэрэбэ
СӨ рекордсмена, СӨ бииринин элбэх төгүллээх
кыайыылааҕа, Кини чулуутун суолталаан,
үйэтитэн Чурапчылар номоҕо кирибит
сылгыларыгар Бөтүгүттэ алааһын илподрумугар
Сэргэ туруордулар.

Бөтүгүттэ алааһыгар ат сүүрдүүтэ

Балаҕан ыйын 14 күнүгэр Чурапчы улуунун
Бочуоттаах олохтооҕо, СӨ норуотун
хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, 2002-2008
сылларга Чурапчы улуунун баһылыгынан
үлэлээбит Иннокентий Николаевич Аммосов
төрөөбүтэ 75 сааһыгар аналлаах ат сүүрүүтүн
күрээбэ ытылынна.

Манна ат сүүрүүтүн бэдэрээссийэтэ,
тэрийээччилэр хас дистанция аайы быһылгы
сылга үбүлүүдээх дьоммут ааттарыгар уонна
номоҕо кирибит сылгы Мэин Кониҥ аатыгар
диэн анал бириистэри туруорбуттара:
1200 миэтэрэбэ - сүрүн бириис 300 тыһ.солк;
1800 миэтэрэбэ - сүрүн бириис 500 тыһ.солк;
2400 миэтэрэбэ - сүрүн бириис 1 мөл 200 тыһ.
солк;
3200 миэтэрэбэ - сүрүн бириис 250 тыһ.солк;
4800 миэтэрэбэ - сүрүн бириис 500 тыһ.солк;
7000 миэтэрэбэ - сүрүн бириис 250 тыһ.солк.

Алаҕарга "Куоста муостата" арылынна

СӨ суолун хаһаайыстыбатын Бочуоттаах
үлэһитэ, Алаҕар нэһилиэгин Бочуоттаах
олохтооҕо Лыткин Константин Константинович
үтө аатын Нэлимгэ турар муостаҕа ингэрэр
мэнэ бэлиэни үөрүүлээх быһыыга-майгыга
арыйдылар. Константин Константинович өр
сылларга Чурапчы нэһилиэгэр "Чыаппара
түмсүү" салайааччытынан үлэлээбитэ.
Төрөөбүт дойдутун туһугар үгүс үтө дьыаланы
оҥорбута. Хас да сыл кыаллыбатах Нэлиминэн
ааһар Ханнага үрэҕин муостатыгар уу ааһар
турбаларын булууга, бырайыагар сүүрэн-көтөн,
сүбэ-ама буолбута, тутулар кэмигэр бэйэтэ
маастардаабыта. Ол түмүгэр, 100-кэ миэтэрэ
уһуннаах, уонтан тахса мөлүйүөн сууммалаах
быһыт оҥоһуллан, нэһилиэк олохтоохторун
махталын ылан ылбыта.

Махтал ытык бэлиэтэ турда

Бэлиэ күн. Наадалаах кэмнэ күүрээन्नээхтик
хамсанан көдүүстээх түмүктэри ситиспит дириэктэр
Алексей Спиридонович Шадрин/2

Бэлиэ күн түгэниттэн/СЭМЭН ЖЕНДРИНСКЭЙ ХААРТЫСКАҔА ТҮНЭРИИТЭ.

Чурапчыга күн-дьыл туруга

Балаҕан ыйын
20 күнэ
БЭЭТИНСЭ

Балаҕан ыйын
21 күнэ
СУБУОТА

Балаҕан ыйын
22 күнэ
БАСКЫҤААННА

Балаҕан ыйын
23 күнэ
БЭНИДИЭННЬИК

Балаҕан ыйын
24 күнэ
ОПТУОРУННЬИК

Балаҕан ыйын
25 күнэ
СЭРЭДЭ

Балаҕан ыйын
26 күнэ
ЧЭППИЭР

4° -3°

3° -1°

4° -2°

6° -2°

7° 0°

11° 1°

11° 2°

Өрөспүүбүлүкэ сонуннара

Ювелирной онгоһуктары экспортааһын улаатыа

Ил Дархан Казахстанга үлэтинэн сырытыгар Казахстан Өрөспүүбүлүкэтин Бырабыыталыстыбатын Бэрэссэдээтэлин солбуйааччылар Роман Скляры уонна Серик Жумангарыны кытта көрүстэ. Кэпсэтин Саха сирэ уонна Казахстан икки ардыгар чуолаан, ювелирной онгоһуктары экспортааһыны көрдүлэр. «Калингги биэс сылга Саха сирэ Казахстаны кытта атыытын-эргизинин кээмэйэ 40 төгүл улаатта. Ити үлэ үчүгэйдик барарын көрдөрөр. Биһиги атыы-эргизин кэнээн иһэригэр ирдэнэр усулуобуйаны салгыы тэрийэр санаалаахпыт», — диэтэ Айсен Николаев. Санаттахха, Саха сирин ювелирдара бэйэлэрин бородууксуйаларын Астанага бизнес-миссия чэрчитинэн көрдөрбүттэрэ. Оттон бу саас Казахстан национальной түмэлигэр «Сокровища Якутии» быыстапка буолбута.

Ыччат бэлиитикэтигэр болжомто ууруллар

Саха сирэ «Регион для молодых» тосхол Бүтүн Арасыйытатаагы куонкуруһун чэрчитинэн 128 мөл. солк. кыайда. Ону тэнгэ Саха сиригэр ытыллар «ТАБЫС» култуура-үөрэх фестивалын, «Юнармия» Бүтүн Арасыйытатаагы оҕо-ыччат байыаннай патриотическай хамсааһынын слетун тэрийи ытыллыа.

Каадырдары талыыга уонна үрдүк квалификациялаах, көдүүстээх салайар хамаанданы хомунууга «Саха сирэ, иннибит диэки!» өрөспүүбүлүкэтээҕи куонкурус ытылынна. Бастыггар Саха сирин салайар каадырдарын төрүтүгэр киллэриллэлэр уонна бырабыыталыстыбага салайар үлэҕэ ананнылар. Ыччат дьыалатыгар федеральной агентство салалтатын «Муус Устар – 2025» ыччат фестивалыгар кыттарга ыгырдылар.

Саха сирин креативнай экономикага уопутун тарҕаталлар

Креативнай индустрияны сайыннарыы эрэгийиэннээҕи стандартын киллэрингэ сыл иһигэр стандарка 55 субъект киирдэ. Стандарт сүннүгэр биһиги өрөспүүбүлүкэбит уопута сытарыттан кизн туттабыт. Стратегическай көбүлээһиннэр агентстволара стандарты онороругар эрэгийиэннэр бастыг практиккаларын туһанна. Манны дойдуга 7 эрэгийиэннэр практика, ол иһигэр Саха Өрөспүүбүлүкэтин кизнэ киирдэ.

«Звезднай» микрооройуон тутулар

Ил Дархан микрооройуон эбийиэктэрин тутуу бытааннык ытылла турарын бэлиэтээн туран, искусственной муустаах уораҕайы тутууну түргэтэргэ дьаһайда.

«Звезднай» микрооройуонга комплекснай тутуу ытыллар. Манны олоһор дьыа-уот уонна араас инфраструктурнай эбийиэктэр киирэллэр. Оҕо саадын, муус уораҕайы, хочуолунайы таһынан 990 миэстэлээх оскуола тутулар. Итиэннэ өссө улахан поликлиниканы тутарга былаанныллар. Барыллаан «Звезднайга» 263 тыһ. кв. м. олоһор дьыа, 6,2 км бэлэсипиэт ыллыга тутулуоҕа. Микрооройуон сирин-уотун аңаарыттан ордугар пааркалар уонна сэлэлэр онгоһуллохтара.

Ленин болуоссатын тутуутун хаамыыта

Дьокуускайга Ленин болуоссатыгар билингитэ тимир колуонналары - сэргэлэри туруоран уоттарын холбуу сылдыллар. Фонтан таһыгар ландшафтнай амфитеатр онордулар. Бу күннэргэ манна газон буолуохтаах сиригэр буор куттулар, итиэннэ харысхал ойуулаах тротуары ууран бүтэрэн эрэллэр. Эбийиэк бэлэмэ – 86%. Тутууга 50-ча киһи үлэли сылдыар.

СӨ Ил Дарханын уонна Бырабыыталыстыбатын пресс-сулууспата.

Махтал ытык бэлиэтэ турда

Бэлиэ күн. Наадалаах кэмгэ күүрээһиннээхтик хамсанан көдүүстээх түмүктэри ситиспит дириэктэр Алексей Спиридонович Шадрин

Семен ЖЕНДРИНСКЭЙ

Балабан ыйын 13 күнүгэр интэринээт-оскуола томторугар бэлиэ күн буолан ааста. Ол курдук, Саха АССР оскуолаларын үтүөлээх учуутала, ССРС уонна РФ физкултуурага уонна успуорка туйгуна, “Урожай” уопастыба бочуоттаах чилиэнэ, XX-с үйэ успуордун лауреата, Чурапчы улуһун Бочуоттаах олохтооҕо Алексей Спиридонович Шадринга мэнэ бэлиэ туруордулар.

Алексей Шадрин мэнэтин үөрүүлээх арыллытыгар улуус баһылыга Степан Саргыдаев, улуус дьокутааттарын Сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ Яков Оконешников, Д.П. Коркин аатынан интэринээт-оскуола дириэктэрэ Станислав Захаров, СӨ үөрэҕириитин үтүөлээх үлэһитэ Людмила Винокурова тыл эттилэр. “Уһулччулаах тириэньэр Дмитрий Коркин маннайгы саҕалааһыныгар, үлэтигэр-хамнаһыгар, ситиһиитигэр Алексей Спиридонович курдук көнө сүрэхтээх дириэктэр, салайааччы өйөбүлэ улахан көмө буолбута саарбаҕа суох. Бэйэлэрин дьыалэригэр олоһо сылдыбыттара, ыал-кэргэн буоларыгар сүбэ-ама буолбуттара. Дьыэтин-уотун тэринэригэр көмөлөспүтэ, араас кэпсэтиилэргэ, туруорсууларга Дмитрий Петрович Алексей Спиридоновиһы дурда-хаха онгосторо, истиэнэ курдук эрэнэрэ.

Бу иннинэ дириэктэрдии сылдыбыт оскуолаларыгар эмиз сүүһүнэн аабыллар успуорт маастардара, ыспартыбынай үктэл саамай үрдүкү чыпчаалыгар дабайбыт албан аатырбыт ыспарсымыаннар, өрөспүүбүлүкэ норуотун хаһаайыстыбатыгар биллэр кылааты киллэрсибит уонна үлэли сылдыар дьобурдаах ыччаттар үүнэн табыстылар”, — диэн дьокутааттар Сэбиэттэрин бэрэссэдээтэлэ Яков Павлович ахтыы онордо.

Алексей Спиридонович 1965-1971 сылларга оскуола-интэринээккэ дириэктэрдир кэмигэр оскуола базатын тупсарыыга улахан үлэни ыппыта. Оччотооҕуга оскуола базата быстар мөлтөҕө. Ол эрэри көнүл тустуу саҕа сайдан эрэрэ. Дмитрий Коркин манна үлэли кэлбит кэмэ этэ. Дмитрий Петровиһы өйүүр, базаны тэрийиэххэ наадатын Алексей Спиридонович кэмигэр таба өйдөөбүтэ. Учууталларын, оҕолорун түмэн, бэйэ күүһүнэн, мас кэрдэн, тизээн-таһан икки спортсааланы уонна Дмитрий Коркин олоһор тэлгэһитигэр баар, көрбүт эрэ барыта биһирир, сайынны дьарык манеһын туппуттара. Элбэх

туруорсуу түмүгүнэн 1966 сыллаахха оҕо ыспартыбынай оскуолата саҕа босхоломмут каадырдарынан хааччыллыбыта. Салгыы икки олоһор дьыа, баанньык, таһас сууйар дьыа, гараж үлэҕэ киирбиттэрэ. Ону тэнгэ оскуола 9 сүүрүн эбийиэгин биир хочуолунайтан уунан иитиһигэ киллэрибитэ. Алексей Спиридонович Дмитрий Коркины, Константин Постниковы кытары биир санаанан бэрт түмсүүлээхтик үлэлээбиттэрин түмүгэр интэринээт-оскуола иитиллээччилэрин ситиһиитэ Саха сиригэр, Арасыйыага, Сойууска, атын дойдуларга, бүтэһигэр Олимпийскай оонньууларга тийэ доржоонноохтук дуораһыйбыта. В. Карпов, И. Федосеев, С. Макаров, Н. Захаров, Р. Дмитриев, П. Пинигин, А. Иванов саха норуотун албан ааттаабыттара. Дьон-сэргэ оскуола-интэринээти “тустуу университетынан” сүрэхтээбитэ. Оскуола 1970 сыллаахха эдэр көлүөнэ ыччаты иитиһигэ-үөрэтиһигэ улахан кылаатын иһин партия обкуомун өйдөбүннүк Кыһыл Знамятынан наҕараадаламмыта. Ону тэнгэ оскуола-интэринээт Арасыйыа үрдүнэн ытыллар спортивнай оскуолалар көрүүлэригэр кыайылаах аатын 1975, 1976, 1977 сылларга субуруччу ылбыта.

Кини үлэлээбит оскуолаларыгар оҕолор эт-хаан өттүнэн сайдалларыгар аналлаах базаны бастатан туран тэрийэрэ уонна үөрэнээччилэр, иитээччилэр физкултууранан уонна успуордунан дьарыктаналларыгар кыагы биэрэрэ, бэйэтинэн кытта көбүлүүрө.

Үлэлээн үрүлүйбүт оскуолатын сиригэр-уотугар мэнэ бэлиэ туруута — кини үлэтигэр-хамнаһыгар үрдүк сыанабыл, кэнчээри ыччат махтаһын бэлиэтэ буолар диэн бары бэтэрээннэр, үлэһиттэр астынан тарҕастылар.

Биллэрин курдук, Алексей Спиридонович Чурапчыга кэлиэн

иннинэ Күһүүр интэринээт-оскуолатыгар алта сыл устата дириэктэрдээбитэ. Ол үлэлээбит сылларыгар эмиз элбэх тутууну ыппыта, ол курдук 75 миэстэлээх оҕолор утуйар куорпустарын, спортивной сааланы, икки түөртүү кыбартыраллаах уопсай дьыалэри, гараж, баанньык. Бу үлэли сылдыбыт кэмнэригэр түбэхэ түһэн алтыһан ааспытын туһунан, оччотооҕуга тулаайах хаалбыт оҕо, билигин норуот суруйааччыта Сэмэн Тумат “Эһиги истин, мин сэхэргийим” ахтыы кинигэтигэр суруйбута баар.

“Куул сүгэхэрдээх — Күһүүргэ!” ахтыыттан

— Бүтэйдии дьулайдарбын даһаны, санаабар дьорбооттук тутта са-тыыбын. Хорсуммун киллэринэн “учительскайы” ыйдардым. Ону күлсэ-күлсэ син ыйан биэрдиһэр. Учителскайга киирдим. Учууталлар соһуйа көрүстүлэр. Биир да киһи сирэйин-хараһын таба көрбөппүн. Сандаарыгнанан кэлэннэр төгүрү-йэн кэбистилэр. Уруоктарга тар-баһаллара буолла быһыылаах, уһа-та-кэнгэтэ барбакка оскуола директо-рын хоһугар үгүлүтэн кэбистилэр.

Сүдү-бады көрүгүнээх директор киһи суруксутуу олоһор эбит.

— Саҕастыртан кэллим. Аһам өлөн манна үөрэнэ табыстым.

— Истэн-билэн олоһобун. Ыраахтан кэлбиккин. Алтыс кылааһы бүтэрби-тин туһунан туох эмэ кумааҕы-лааххын дуо? — диэн ыйытта.

— Баар, — диэт, ыгылыдым быһыы-лаах, кууллаах малбын бокуойа суох муостага таһнары туттум. Били таабылбын уонна нэһилиэгим Сэ-биэтэ биэрбит ыспараапкаларын, өрүһүнэрим бу баар диэбиттэи, бэркэ сэрэнэн, директор иннигэр ууран биэрдим.

— Бэрт эбит. Мантан иннэ интер-накка олоһон үөрэниэбин, — диэтэ Алексей Спиридонович Шадрин уонна илиибиттэн сиэтэ сылдьан, уопсай дьыаҕа таһааран, бу эн туум-бан буолар, оронун бу баар диэн лоп-бааччы быһааран биэрэн бэйэ-тинэн олохсуппута. Мин ити курдук Күһүүр орто оскуолатын үөрэнээч-читэ буолан хаалбытым.

... Күн-дьыл аастар аһан иһэр. Чурапчылары Республика хотугу оройуоннарыгар күүс өттүнэн көһөрүүлэрин 60 сыллаах иэдээнин туһунан ахтыһы кэмигэр Алексей Спиридоновиһы көрсөн, быһыта-орута да соһус буоллар сэхэргэспип-пит. Онно кини санаата көтөбүллэн туран, доһор-атас дьонугар туһаайан: “Үөрэнэр кинигэтин куулга уган сүгэн кэлбит үөрэнээччини бу Сэмэни эрэ көрбүтүм. Оҕолор бары көбүспүт курдук, дьөрү үөрэнэр кинигэтэ да суох кэллэлэрэ”, — диэн эплитин өйүм үөрэ, кулгаабым итиэ истибитим. 43 сыл буолан баран!

Ол учуутал киһи куул сүгэхэрдээх уолчаан киһи-хара буолбуттан үөрэн этиитэ этэ.

Ааспыт ахтылыннын, урукку умнуллубатын

Ахтан-санаан. Ама да ааспытын иһин амырыын да олох кэлэн бараахтаабыт!

Марфа ЧИЧИГИНАРОВА

Улууспут салалтата Чурапчы дьоно-сэргэтэ история бу ыар кэрчигин туһунан билэригэр, өйүгэр-санаатыгар тутарыгар сүнгэн өгөлөөх. Кини 2002 сыллаахха балаҕан ыйын 19 күнүн Хоту көһөрүллүү кыттылаахтарын ахтар-саныыр Кэриэстэбил күнүнэн биллэриэбиттэн – балаҕан ыйын 19 күнэ – быһымах дьаһалтан сиэртибэ буолбут биир дойдулаахтарбыт сырдык кэриэстэригэр анаммыт Кутурҕан күнэ буолар.

Биһиги диригинник ытыктыыр киһи-бит Саха өрөспүүбүлүкэтин норуодунай учуутала, Чурапчы улуунун, Хатылы, Болугур нэһиликтэрин Бочуоттаах олохтооҕо, өр сылларга үүнэр кэнчээри ыччаты иитиһэ таһаарылаахтык үлэлээбит Дмитрий Павлович Чечебутов төрүттээбит Чурапчы алдьархайын кэпсиир-көрдөрөр Көһөрүллүү түмэлэ Чурапчытаагы устуоруйа уонна этнография түмэлин салаата буолан күн бүгүнүгэр диэри киэн эйгэни хабан кыһыннары-сайыннары тигинэччи үлэли турар. Түмэл үлэтэ хаһан да киһи төһө сылдыһытынан, көрүүтүнэн сыаналанар.

«Көһөрүллүү» диэн судургу ааттаах саха дьонун маассабыдык өлүүгэ-сүтүүгэ уган биэри иэдээн-нээх быһылаанын хайдах баарынан көрдөрөр, кэпсиир түмэл Хатылы селиэнньэтин килбэйэр киинигэр үлэлиир-хамсыыр. Түмэл тэлгэһиттэн саҕалаан, анаан көрө-истэ кэлбит дьону, оҕолору, ыччаттары, араас таһымнаах дэлэгэссийэлэри оччотооҕу кэми санатар бэйэтин ыар устуоруйатынан кууһан ылар... Икки аарыма сэргэ, ытыы турар ийэлээх оҕо мөссүүннэрэ, улахан хобо чуораан. Сүгүрүйэн аһар мэнэ таас, көһүүтүн төннөллөрүгэр үгүстэри хайдах дьиз-уот көрсүбүтүн көрдөрөр балаҕан дьардымата. Түмэл дьиз аанын аһан киирэргин кытта, эйигин бэрт үгүс кинигэлээх, хаһыаттаах, сурунааллаах, баай ис хоһоонноох матырыяалынан толору элбэх паапкардаах, көһөрүллүү кыттылаахтарын хаартысканан альбомнаах, олоро түс да үлэлээбитинэн барыахха сөптөөх дьонус архып-бибилэтиэкэ хоһо көрсөр. Иһирдэ аһан истэбин аайы ол алдьархайдаах кэми кэпсиир-көрдөрөр экспонаттар, тематическай матырыяаллар, аныгылы сонундук оҕоһуллубут стендэлэр, уруһуйдар, хаартыскалар, макеттар, бэл диэтэр туннуктар жалюзилара кытта харах уулаах ахтылары ааһар-көрөр гына оҕоһуллубуттарыгар болҕомтобун хатыабын. Панорамалар тастарыгар туран ис хоһооннорун иһиттэххинэ – оччотооҕу кэмгэ тириэрдэргэ дылы буолуохтара, чаччы тэнгэ тонорго дылы буолуон, Өлүнэ өрүс тымныы чөлгизинин салгыныттан ыарынчык иһиллэргэ дылы буолуо. Дьэ, ити курдук манна хас биирдии мал-сал бэйэтэ тус-туска кэпсээн-

Чурапчы орто оскуолатын үөрэнээччилэрэ Көһөрүллүү түмэлгэр сырыттылар. // ЛЮДИЛА ГОРОХОВА ТҮНЭРИИТЭ.

нээх. Хас көрдөрүүгэ турар экспонат оччотооҕу олоҕу, буолан ааспыт кэмнэри хайдах эрэ тыыннаабыс-сытан көрдөрөр, кэпсиир буолан киһи уйадыа уонна дьик гына түһэрин бэйэтэ да билбэккэ хаалар...

Түмэлбитигэр сылга ортотунан түөрт тыһыынчаттан тахса киһи сылдьар, көрөр. Ол курдук аңардас бу сайын устата биэс сүүстөн тахса киһи сырытта, отут экскурсия ыытылынна.

Бэс ыйыгар дойдубут тэбэр сүрбүттэн Москва куораттан Саха сиригэр командировкаҕа кэлэ сылдьар прокуратура үлэһиттэрэ, ону таһынан Чурапчы улуунун бэрээдэги көрөр уорганыттан сырыттылар, көрдүлэр-иһиттилэр. От ыйыгар Дьокуускай куоракка олоорор католиктар, омуктарынан Словакия дьоно, Южнай Корея делегациятын кытта анаан-минээн кэлэн бириэмэлэрин харыстаабакка сүрдээбин уйадыан, уһундук сыныһан көрдүлэр уонна: «Биһиги Саха сиригэр сылдьыбыт түмэллэриттэн бу Чурапчы Көһөрүллүүтүн түмэлэ саамай ураты тыыннаах, устуоруйалаах, киһи уйуулатын хамсатар ис хоһоонноох...» - диэн барбыттара. Ол кэнниттэн эмиэ Москва куораттан историко-географическай факультет устудьуоннара сырыттылар. Кинилэр сүрүн сыалларынан – Чурапчы оройуонун тоҕо көһөрбүттэрин билээри, ис дьинин ингэ-тоҕо кэлбиттэрин эппиттэрэ. Култуура министириин солбуйааччыта, Чурапчы улуунун 1985-1990 сс. Партия оройуоннаагы кэммитэтин 1-кы сэкэритээрэ Г.М.Сысолятин сизэн киһиитэ М.В. Турантаева анал бөлөҕүн кытта кэлэн көрөн баран: «сыралаах үлэбит уонна көлөһүгүт тиллэр кэмэ кэлиэ, сана түмэлгэ бу сылларга кириэххит» - диэн этэн барбыта олус долгутуулаах этэ.

Амма улуугуттан «Арасыйыа Ийэлэрэ» общественнай хамсааһын дэлгэссийэтэ кэлэн улууспут ааспыт алдьархайын кэмин истэн, көрөн хараастыбыттара. Атырдыах ыйыгар В.С.Яковлев-Далан суруйбут «Дыгын Дархан» киинэ аатырбыт режиссера, биир дойдулаахпыт Никита Аржаков кэлэ сылдьан бэйэтин санааларын үлэстэн, сиһилии көрөн-истэн барбыта. Ону таһынан, Дьокуускай куораттан 17 №-дээх орто оскуолатын үөрэнээччилэрэ, республиканскай лицей үөрэнээччилэрэ, Хатылы оскуолатын бүтэрбит 1974 уонна 1979 сыллаах выпускниктара, араас улуустартан бөлөхтөр кэлэн архып докумуоннарыгар үлэлээн, көрөн-истэн бардылар.

Дьэ бу курдук Көһөрүллүү түмэлэ улууспут историятын ыар кэмнэрин, туғунан да кэмнэммэт сүтүктээх дьылларын кэпси-көрдөрө, аны маннык алдьархай хаһан да хатыламматын диэн иитэр-үөрэтэр, чинчийэр-үйэтитэр үлэтин ытан үлэли-хамсыы олоор.

Быйыл Хоту көһөрүллүү 82 сылын балаҕан ыйын 19 күнүгэр бэлиэтээн, ытык тылынан ахтан-санаан, кэриэстээн ыларбыт сэрии кэннинээҕи көлүөнэ дьон испитинэн буолар.

Ытыктабыллаах бэтэрээннэр, хоту көһөрүллүү кыттылаахтара! Ол ыар кэмнэр тыыннаах туоһулар! Хаһан да умнуохпун суоҕа ол ыар кэмнэри, эйиги олоххо дьулуургут, хорсун санаалаахтык үлэлээн кыайыны түстэспиккит үйэлэргэ хо-лобур буола туруо!

Видеоу
бу сизэнэн
кирэн
көрүң

Тыа хаһаайыстыбата

Оттооһун уонна үүтү туттарыы хаамыыта

Людмила ГОРОХОВА

Былырыын от үнүүтэ үчүгэй, быйаннаах сайын ааспыт эбит буоллабына, быйыл уһуннук курааннаан, отчуттар ходуһаа хойутаан да киридэллэр от үлэтэ санаа хоту буолла. Улууспутугар күн бүгүн от үлэтэ түмүктэнэ илик, бу кэнники ардактар үлэбэ мэхэй буоллулар.

Балаҕан ыйын 16 күнүнээҕи дааннайынан, оттооһунга Чурапчы улуунун үрдүнэн туруоруллубут 39,9 тыһыынча туонна былаантан, билинги туругунан, 35,5 тыһыынча туонна от бөлөмнөннэ. Ол эбэтэр 89 бырыһыан. От былаанын үс нэһилиэк аһары толорон олоор. Ол курдук, бэриллит былаанын 106 бырыһыан толорон, инники күөнгэ Хадаар нэһилиэгэ сылдьар. Маны тэнэ, Болтоҕо (103%) уонна Мугудай (102%) нэһиликтэрэ үс бастын иһигэр киридилэр. Хайахсыт, Хоптоҕо, Одьулуун, Арыылаах, Алаҕар, Сылан нэһиликтэрэ 100 бырыһыаннаах кирбиигэ чугаһаатылар. Хаалан иһэр нэһиликтэринэн Болугур, Кытаанах, Төлөй уонна Бахсы нэһиликтэрэ буоллаллар.

Улууска барыта 40 мобильнай биригээдэ тэриллэн, улуус таһыгар уонна ыраах баран, 6593 туонна оту оттоотулар. Ол эбэтэр, сыллаагы былаантан 87,5 бырыһыан туолла. Күн бүгүн 10-ча биригээдэ үлэтин түмүктүү илик.

«Улахан ыам» кэмэ түмүктэннэ. Балаҕан ыйын 1 күнүнээҕи дааннайынан 3779,50 туонна үүт туттарыллан, былаан 119 бырыһыан туолла. Бу былырыынныгы туһааннаах кэммиттэн 82,3 туоннанан элбэх. Үүккэ үчүгэйдик үлэлэһэр нэһиликтэринэн Болтоҕо (180%), Чурапчы (176%), Арыылаах (153%) нэһиликтэрэ буоллулар. Маны тэнэ, Хайахсыт, Кытаанах, Сылан, Бахсы, Хоптоҕо, Болугур, Одьулуун, Чакыр, Төлөй, Хатылы, Хадаар, Мырыла, Мугудай нэһиликтэрэ сыллаагы туруоруллубут былааннарын толордулар. Былаанын толоро илик Алаҕар нэһилиэгэ буолла.

Бу кэмгэ, үгэс курдук, ыһылаах хаһаайыстыбаларга хомуур үлэтин үгэнэ. Быйыл саас туорахтаах култуура 534, күөх ыһы 1906 гектар иэnnээх бааһынаҕа кэмигэр ыһыллыбыта. Аһаҕас халлаан аныгар үүннэриллэр оҕуруот астары 20 гектарга, хортуоска 112 гектарга олордуллубута. Күн бүгүн 1500 туонна сиилэс угулунна, 452 туонна сенаж оҕоһулунна. Туорахтаах култуура хомуура сотору кэмнэн саҕаланнахтаах.

Балаҕан ыйын 16 күнүнээҕи туругунан 35456 туонна от оттонно

89%

Балаҕан ыйын 1 күнүнээҕи туругунан 3779,50 туонна үүт туттарылынна

119%

«Үйэтитии» чэрчитинэн сана кинигэ сүрэхтэннэ

Сана кинигэ. «Истинг, иһирэх тылынан» кинигэ саха Далбар Хотуна Валентина Пинигина төрөөбүтэ 80 сылын көрсө табыста

Наталья СИБИРЯКОВА

Балабан ыйын 13 күнүгэр «Айылгы» норуот айымньытын дьэстигэр ССРС култууратын туйгуна, СӨ култууратын үтүөлээх үлэһитэ, РФ Суруналыыстарын сойууһун чилиэнэ, Чурапчы улуусун уонна Болугур нэһилиэгин Бочуоттаах олохтооҕо, «Гражданской килбиэн» бэлиэ хаһаайката, улууспут култууратын сайдытыгар сүткэн кылааттаах Валентина Дмитриевна Пинигина төрөөбүтэ 80 сылын көрсө кинигэ анаммыт «Валентина Пинигина. Истинг, иһирэх тылынан...» диэн сана кинигэ сүрэхтэниитэ ытылынна.

Кинигэни СӨ култууратын үтүөлээх үлэһитэ Айтали

Смирникова уонна Валентина Дмитриевна төрөппүт кыһа Евдокия Слепцова хомуйан онордулар, Борис Павлов салайааччылаах «Көмүөл» кинигэ кыһатыгар таныллан Новосибирской куоракка бэчээттэнэн табыста.

Айталиа Михайловна: «Чурапчы улуусугар култуура эйгэтин үлэһиттэригэр, нууччалыы эттэххэ, «преemptивность» диэн көстүү баар. Биһиги аҕа көлүөнэ үлэһиттэригэр, бэтэрээннэригэр олус диэн ыткытыбыт, күндүтүк саныбыт. Киһи олоҕо диэн сүрдээх кылгас, күлүм гынан ааһан хаалар. Валентина Дмитриевнабытын наһаа хомолтолоохтук соһуччу сүтэрбиппит. Ол иһин кини сырдык аатын үйэтитэр баҕаттан бу кинигэ идийэтэ үөскээбитэ. Биллэн

турар, бу мин соҕотох онорбут үлэм буолбатах, аттыбар Евдокия Семеновна, кэлиэгэлэрим баар буоланнар тигээр тириэртибит. Бэлиэтээн эттэххэ, матырыйааллары наардааһынга, кинигэ түһүмэхтэрин онорууга икки баай ис хоһоонноох үлэһитирирдим. Ол курдук, Доржу Монгуш «Суруллубут суруллубат» диэн бырайыагар уонна «Сана олох» хаһыакка, «Далбар Хотун» сурунаалга үлэлээбит Галина Полускина «Олох» диэн ааптарыскай сурунаалыгар анаан-минээн Валентина Дмитриевна туһунан кизгик, истинник, дирин хорутуулаахтык таһаарбыт матырыйааллаахтарын туһаным. Үбүлээһинин этэр буоллаахха, улууспутугар «Үйэтитии» хамыһыйатын дьокутааттар сэбиэттэрин бэрэссэдээтэлэ Яков Оконеш-

ников салайар, онон кинигэ уонна улууспут аҕа баһылыгар Степан Саргыдаевка быһаччы тахсаммын, бу кинигэ туһунан этии киллэрбиппин Яков Павлович, Степан Анатольевич өйөөннөр «Истинг, иһирэх тылынан» кинигэ күн сиригэр көрдө. Онон улууспут салалтатыгар, култуура эйгэтигэр биригэ алтыһа сыдыар кэлиэгэлэрбэр махтанабын», - диэн санаатын үллэстэр.

Дьоро күнүгэ Валентина Дмитриевна дьэ кэргэнэ, аймахтара, биригэ үлэлээбит үлээннээхтэрэ, уһуйан таһаарбыт ыччаттара, улуус, нэһиликтэр салалталара, култуура эйгэтин үлэһиттэрэ, бэтэрээннэрэ муһуннулар. Манна кэлбит хас биридии киһи ахтыылары хомуйан, сааһылаан кинигэ онорон таһаарбыт Айталиа

Михайловнаҕа, Евдокия Семеновнаҕа бэйэтин кыһатыгар танан бэчээккэ ыппыт Борис Ивановичка ис сүрэхтэриттэн махтанналар уонна истинник, иһирэхтик, сылаас тылларынан Валентина Дмитриевнаны аһыннылар.

Бэлиэ тэрээһингэ кэлбит ыалдьыттар кинигэ хаачыстыбата, таһылыта олус табыллыбыт диэн бэлиэтээтилэр. А.А. Саввин аатынан Чурапчытаагы устуоруйа уонна этнография түмэлин дириэктэрэ Афанасий Захаров: «Валентина Дмитриевна сүрүйбүт үлэлэрин, ыстатыйаларын, кэс тылларын, кынаттаах этиилэрин киллэрэн бу кинигэ иккис чааһа тахсара буоллар», - диэн баҕа санаатын эттэ.

«Чурапчы улуусун учууталлара» сиэрийэнэн сана кинигэ табыста

Семен ЖЕНДРИНСКИЙ

Чурапчы улуусун үөрэҕин управлениетын иһинэн сылын аайы тиһигин быспакка бэчээттэнэр «Чурапчы улуусун учууталлара» быйылгы анал таһаарыта - холобур буолар олохтоох улахан учуутал Анна Егоровна Гордееваҕа анаанна.

Манньык улахан тэрээһингэ «Чурапчы улуусун» МТ баһылыга Степан Саргыдаев, Чурапчы улуусун үөрэҕин управлениетын начаалынньыга Юрий Посельский, үөрэх управлениетын исписэлиһэ Мария Артемьева, кинигэни түмэн таһаарбыт ааптардар Анна Егоровна төрөппүт кыһа Татьяна Соловьева, сизэ Екатерина Соловьева, балта Татьяна Пономарева, биригэ төрөөбүттэрэ Мария Макарова, Иннокентий Макаров, үлээннээхтэрин ааттарыттан Василий уонна Светлана Дьячковскайдар, оскуолатааҕы дьүүгэтэ Нина Артепина, улуус, нэһилиэк тэрилтэлэрин салайааччылары, уопсастыбаннас, биир дойдутаахтара, биир кэмнэ алтыспыт кэлиэгэлэрэ кытыннылар.

«Анна Егоровна үөрэппит оҕолоруттан норуот хаһаайыстыбатын бары салааларыгар, салайар үлэҕэ тахсылаахтык үлэлээбиттэрэ, үлэли сылдыаллар. Кинилэр истэриттэн уон түөрдэ билим хандьыдаата, үһэ билим дуоктара бааллар: Виталий Филиппов, Александр Потапов, Зинаида Потапова. Анна Егоровна аңардас учуутал эрэ үлэтинэн дьарыктамтааҕа, улуусун сайдарын туһугар

элбэх уопсастыбаннай үлэни толорбута. Кини саталлаах салайыытынан бэйэтин биригэ төрөөбүттэрин, кинилэр оҕолорун, кыһын, күтүөтүн - барыта 25 киһини түмэн, 662 сыл ыстаастаах «Макаровтар удьуорутум учууталлар» династиялара баар буолан, улууспутугар, өрөспүүбүлүкэбитигэр үлэлихамсы, аһа-тута сылдыаллар», - диэн Степан Анатольевич эттэ.

«Ийэм куруутун кылаас салайааччыта буолан, дьэбигитигэр оҕо бөҕөтө сылдыара. Сана дьыллааҕы, кулун тутар 8 күнэ, ыам ыйын 1 күнэ, Кыайы күнэ - ити бырааһынньыктар тэрээһиннэригэр оҕолор учууталларыгар кэлэ тураллара. Биһиги дьэбигитигэр алта буолан олоһубуттук: ийэм, Улахан Маамам - ийэм биригэ төрөөбүт эдьийэ Анна Егоровна Макарова, эдьийдэрим Лариса, Света, убайым Петьа уонна мин. Таайым Ньургустаан Егорович баартылаах буолан, икки сыл буола-буола атыннан атын оскуолаҕа дириэктэринэн көһөрө сылдьан үлэлэтэллэрэ. Оскуоланы бүтэрэн, сөптөөх идэни ыларбар ийэм улахан олугу уурбута. Соҕуруу Калининскай уобалас Торжок куоратыгар ытан, быһабыайын оһуордубут идэтин ылбытым. Ийэм куоракка кириэн олоһон, «Чыраадыматтан тардыстан...» диэн 10 ийэ уһун хаба, улахан кинигэни суруйан, улахан үлэни онорон хаалларда», - диэн кыһа Татьяна Соловьева аһынна.

«Эдьийим Анна Егоровна биһиги дьэ кэргэнгэ

бастаһынан үрдүк үөрэхтээх учуутал буолбута. Улахан Күөлгэ даҕаны кини бастаһы үрдүк үөрэхтээх киһинэн аабыллар. Мин кинигэ ымсыыран, учуутал буолуохпун баҕарар эдим. Оҕо сырыттаһытына батыһыннара сылдьан, сир астан, Улахан Күөлбүт алаастарын барытын кэрэтин, кэпсээн, кинигэни өбүгэлэрит, дойдубут дьоно-сэргэтэ олоһун сирдэрин билбиппит. СГУ-та математическай факультетка кириэн, математик идэтин ылбытым. Кэлэрбэр эдьийим үлэлиир миэстэбин, олоһор сирбин булан олоһор этэ. Чурапчы орто оскуолатыгар учууталлаабытым, икки эдьийбэр мааны оҕо буолан, бэлэм аһа аһаан, ити дьэбэ олоһон, туохха да аралдьыйбакка үлэлээбитим. Үлэлиирбэр уруогу биэрэр ньымабар көмөлөһөр этэ. Кини үөрэтэр ньыматыттан хатылааһынга математическай диктант диэн ньыма баарын

көрдөрбүтэ, ону күн бүгүнүгэр диэри туттабын, туһалаабын эдэр учууталларга субэлиибин. Үлэлиирим туһаары эдьийбиттэн ылбытым элбэх, онон махталым мунура суох», - диэн балта Татьяна Егоровна Пономарева дьохуннаах ахтыыны онордо.

Улахан учуутал туһунан ахтыыны үгүс киһи онордо, тэрээһин күнүс 2 чаастан саҕаланан буоран кизгэ 6 аңарга диэри буолла.

«Биһиги оскуолатааҕы оҕо сааспыт Анна Егоровналыын биир кэмнэ ааспыт. Үөрэнэр кэммитигэр Анна Егоровна аһаанга дьохурдаах үөрэнээччи быһымынан атыттартан уратылаах этэ. Кини оскуолатын үлэтинэн эрэ мунурдаммат киһи этэ, үлэтин таһынан араас өрүттээх уопсастыбаннай үлэни сүрүн үлэтин кытта дьүүрэлээн, кыайа-хото тутара. Оройуон үрдүнэн Дьахтар кэммитэтин араас өрүттээх үлэтин уонунан

сылы быһа баһылаан-көһүлээн үлэлэти манан аҕай үлэ буолбатаҕа өйдөнөр. Анна Егоровна үлэлиир сыллаларыгар кылаас салайааччытын быһымынан үс кылааһы таһаарбыта. Араас дааталарынан сибээстээн олус иһирэх ис хоһоонноох эбэрдалэри үөрэнээччилэриттэн истэн, олус диэн үөрэрэ-көтөрө, долгуйара. Кини олоһон, үлэлээн ааспыт кэмнэрэ биһиги харахпыт далыгар ааспыт. Кини үлэтин сыанабылыгар аата-ахса суох оройуон, өрөспүүбүлүкэ таһымнаах наҕараада да, аатсуол да инэрлибитэ», - диэн үлээннээхтэрэ Светлана Георгиевна, Василий Николаевич Дьячковскайдар истинг тыллары эттилэр.

Аҕа көлүөнэ учууталлар дьулурдаах үлэлэрэ умнуллубат, утумнаахтык, «Чурапчы улуусун учууталлара» сиэрийэ тахсан үйэтитиллэн, билигин үлэли сылдыар педагогтарга үтүө холобур буола туруоҕа.

Дьаһал кыттылаахтара.

Сэмэн Тумат бөлүһүөктүү көрүүлэрэ: киһи буолуу сэттэ ситимин сэттэ олуктара

Суруллубукка эргиллэн. Саха киһитин өйө-санаата айылбаттан сайдан тахсарын бары билэбит

Егор ВИНУКОВ

Салгыыта. Иннин 24 №-дээх хайыаха аарыл.

Саха норуодунан суруйааччыта Семен Андреевич Попов - Сэмэн Тумат туһунан литэрэтиирэни таптааччылар аһыах ыстатыйалары суруйбуттарыттан ураты М.К. Аммосов аатынан Хотугулуу - Иллинг Федеральнай университет магистрана Мария Андреевна Винокурова «Образ Арктики в произведениях Семена Андреевича Попова - Тумата» диэн магистр диссертациятын ситиһиллээхтик көмүскээбитэ.

Ол иһин ааптар Сэмэн Тумат киэн эйгэлээх айар үлэттэрин анаан-минээн, хантан хааннаабын, кимтэн кииннээбин кэрээбэт кэпсээниттэн саҕалаан, мутугунан бырабар олохун суолун олоһот оҕо сааһыттан, хайдах-туох үстэ саадабын курданаан, кустук курдук куюһанаан, киһи-хара буолар кэскиллээх аартыкка арҕаран киирбитин кэпсиир суруйааччы үс туомнаах олохун уонна айар үлэтин туһунан монографиятын маннайгы чааһын чинчийэр барҕа баҕалаах айар үлэбин саҕалыһыбын.

Маннайгытынан, суруйааччы дьиннээх хотугу сир оҕото, күн сиригэр көрөн, киһи-хара буолан, муора арыстыгар силлиэни - буурданы кытары сизэттиһэн, тулалыыр айылҕата өмүрэх эмээхсин курдук, хамсыгы-уларыһа турар, хайдах - туох санаа көтөн түһэн түбүгүрөн барарыгар сөп түбэһэн, дьүкээбил үтүкүүлүүр хаһыс халлаанын аныгар, олоһот оҕотук бэйэтиттэн борбуйун көтөһөн барбытын кэтииманеры, сылыкты - сыналлы көрөбүн. Ол да иһин кини оччотооһу дойду эт саастыы оҕотунааһар күннээҕи олоххо, дьибээ - уокка, тулалыыр тайылдан айылҕаа сыһыана, өйдөбүлэ букатын атын. Онтон былыргы оҕо эрдэ өйдөнөр диэн итинни этэн эрдэхтэрэ.

Иккиһинэн, оҕо эрдэҕиттэн мунаарбытын билэ-көрө улаатар барҕа баҕата олоһу диригиник, чинчийэ, үөрэтэ сатыыра тэнгэ улаатан, кинини чинчийэр бөлүһүөктүү санааларга тиэрдибитин бэлиэтии саныыбын.

Үсүһүнэн, «Ыт - киһи доҕоро» диэн мээһээҕэ эппэттэр. Ол курдук хохуун бэрдэ дьолун

булар хотугу сиргэ - уокка ыт көлө быһыытынан ураты суолталааһын кэрэллэһэн кэпсиир.

Төрдүһүнэн, аҕа курдук аҕаттан айыллан, ийэ курдук ийэҕэ итиллэн, хотугу сир хохууна буолан, үүнэн-сайдан испитэ суруйааччы оҕолорго анаабыт айымньыларыгар бу оҕо аймакка эрэ буолбакка, төрөппүттэргэ остуол кинигэтэ буолуох суолталаах, итэр-үөрэтэр сүбэ-саргы буолар түгэннэрэ бэрт элбэхтэр.

Бэсиһинэн, Сэмэн Тумат хотугу норуоттар былыргы устуоруйаларын, үйэттэн үйэҕэ, көлүөнэттэн көлүөнэҕэ сүппэккэ-оспокко, умнуллан хаалбакка, өйгө-санааҕа диригиник инмит үйэлээх үөрэхтэрин салҕааччы, сурукка-бичиккэ тиһээччи быһыытынан умнуллубат айылгылаах, бөлүһүөктүүр санаанан ситимнээччи, сылыктыгы ырытар киэн эйгэлээх чинчийээччи, ол да иһин айар-чинчийэр үлэлэригэр айымньылаахтык, дириг хорутуулаахтык, билим төрүтүгэр олохуран, дьиннээх учуонайдыы ыраабы көрөн, үйэтитэрдии үлэлиирэ буолар.

Алтыһынан, суруйааччы Саҕастыыр былыргы устуоруйатын, олохторун илгэтин ойуулаан, удьор-харалы аймак-билэ дьоннорун кэпсээбитэ ааҕааччыларга, кыраайы үөрэтээччилэргэ тугунан даҕаны кыайан кэмнэмэт кыһыл көмүскэ тэннээх барҕа баай. Онон бу үлэ историческай суолтата олус улахан.

Сэттиһинэн, суруйааччы айымньыларыгар Сээркээн Сэһэн курдук олох муударанын, үс саха үйэлээх үөрэҕин ылыннарарылаахтык сэхэргиир. Кини «Хоту сир олохтоохторун адьас айылҕа оҕолорун курдук ылынабын. Көнөлөрүн, кырдыксыттарын, албына - көлдүнэ суохтарын, доҕордоһууга мунгура суох бэриниилээхтэрин биридэ эрэ билбит буолбатахпын», - диригэр толору себүлэһэбин.

Бэһис олук «Атас иннигэр атах тостор, доҕор туһугар доҕолон буолулар»

Олох ханнык эмэ түгэнигэр биридэ алтыспыт, бодоруспут, ордук барыларыттан даҕаны ордороргун өйдөөн-санаан кэлэҕин. Оччото олоҕо доҕордоһуу сагалыы уһуктан, кэҕээн, ырааһыран кэлэр,

уруккутунааһар бөдөрүүр.

Биридэ санаан көрдөхкө, биридэ төрөбүттэр - инни-биилэр, балыстыылар бары биир интэриэстээх, биир өйдөөх-санаалаах буолуохтарын сөп курдук. Эсэ, олоххо баарын курдук, кинилэр биир аҕаттан, ийэттэн төрөбүттэр. Ол эрэри хааннара төһө даҕаны биирин иһин, тус-туһунан социальнай эйгэҕэ үөрэммит, үлэлээбит буоланнар, олоһу көрүүлэрэ, сыаналыылара, култууралара, өйдөрө-санаалара тус-туһунан, тэнгэ суох буоланнар, кыайан өйдөспөттөр, онон доҕордоһор даҕаны кыахтара суох буолар.

Биһиги көлүөнэ эрдэҕэс эрдэҕэтинэ, сайын сайылыкка, кыһын оҕолорун үөрэттэрээри, оскуола таһыгар олохторун саҕана, ыаллар үксүгэр дьукаахтаһан, ыаллаһан бары биир курдук буолаллара. Улахаттар даҕаны, оҕолор даҕаны олус эйэлээх этилэр.

Эн-мин дэһэн,
кытыйанан-
хамыйаһынан
кырбаһан,
үөрүүлэрин,
хомолтолорун
тэннэ үллэстэн,
үөрэн-көтөн, толору
дьоллоох курдук
сананаллара.

Онтон билигин дьукаахтаһыы суох буолла. Ол оннугар ыаллы олоһу олохсуйда. Иннээ гынан, истин, иһирэх сыһыаннаһыы, доҕордоһуу суох буолан, симэлийэн иһэр. Олох көнөн, тупсан, ыаллар уонунан, сүүһүнэн кыбартыраллаах таас дьибэлэргэ көстүлэр. Ол түмүгэр саха ыалларыгар куорат, төҥкүруун култуурата өтөн киирдэ. Ыаллылар тэйсэн, аны аттыларыгар хайа ыал олоһорун даҕаны билбэт буоллулар, кинилэргэ наадыыы, туох даҕаны интэриэс суох буолла.

Ол оннугар биридэ үөрэнэр, биридэ аармыйаҕа сулууспалыыр уолаттарга, кыргыттарга кини суолтата атын өттүнэн салгыы сайдан, патриотическай уонна интернациональнай доҕордоһуу ис хоһооно олус киэн буолла.

Уоттаах сэрии ортотугар, өлүү-сүтүү халбас харатын миинэн олон, өлөр-тиллэр

мөҥүрүүр мөккүөрүгэр доҕор, атас суолтата сирэ суох үүнэн, үрдээн көһүннэ. Хаһан эрэ, саха биллиилээх бэйиэтэ Баал Хабырыыс «Доҕордуулар тустарынан номох» балладатыгар украинец уонна саха саллааттарын доҕордоһууларын хохуй-буттаах:

Бу суостаах сэриигэ баара
Икки истин доҕордоһуу:
Биир Украина оҕото,
Биир Сайсары сахата.
Биридэрэ Днепри ыллыыра,
Дьэрэлийэр Днеприн,
Украинатын таптыырын,
Оҕо сааһын кэрэтин...
Оттон биирэ дуо? Туойара
Үчүгэй Өлүөнэтин,
Сайдар Сайсары туонатын,
Саха биис көлүөнэтин...

Түмүктээн эттэххэ, дьиннээх доҕордоһуу киһиэхэ кэрэни, үтүөнү баҕарыы, мэлдьи куруук үчүгэйи, үйэлээҕи оноруу, үйэлээҕи өйдөтөр олох оскуолата.

Киһи буолуу сэттэ ситимин алтыс олугар: «Кимтэн кииннээххин, хантан хааннааххын?»

Сэмэн Тумат былыргы түгэх төрүттэрин - Туматтар тустарынан, кинилэр баай ис хоһоонноох устуоруйаларын аһардас суруйааччы эрэ быһыытынан буолбакка, диригиник иннэн-тонон чинчийээччи, бөлүһүөктүү санааларын сайыннаран, учуонайдар курдук ырытан, сыаналаан, өтө көрөн, санаатын уурбут тиэмэтин түөрэ, түгэҕиттэн түөһүн кырдыгынан арыһар уратылаах. Кини арҕарар айар, айымньылаах үлэтигэр ол да иһин бытархай быһаарыллыбатах боппуруос диэн суох.

Суруйааччы
бэйэтэ эппитини,
бүгүнгү сахалар
төрүччүнү онор-
ууга, ити ытык
өйдөбүлү тэниттэ-
ри олохтоохтук
ылсыстылар, онон
бу хайысхаҕа үлэ,
түмсүү хаһаан-
нытааһар даҕаны
күүһүрдэ.

Ол аата түгэх төрүттэрин өйдүүр-саныыр, өрө тутар,

убаастыыр, кинилэр хаалларбыт үтүөлэрин-өҥөлөрүн үйэлэргэ үйэтитэр, салгыы сайыннаран ыллыктаах ырыгар ыспарар дьолун дьолор, талба талаан дьон-сэргэ ортотугар толору баар эбит диэн доҕоонноохтук, дуораччы этиэхпитин сөп.

Сэмэн Тумат ол ымыыратын, саргы санаатын ситэрэн-хоторон, Саҕастыыр үүнэр кэнчээри ыччатыгар төрөбүт-үөскээбит сирин-уотун былыргыттан саҕалаан аныгы кэмгэ тийэ ситимнээбитин кэрэхсии, сүгүрүйэ көрөбүн. Онон норуот суруйааччытын өссө биир арылла илик талаана, чинчийэр, кыраайы үөрэтэр үлэҕэ, сир - уот кистэлэҕин дьон-сэргэ билиитигэр-көрүүтүгэр таһаарбытын үрдүктөн үрдүктүк сыаналыах тустаахпыт. Бу ыллыктаах санааны сэттис олук ситэрэн биэрэр дии саныыбын.

Киһи буолуу сэттэ ситимин сэттис олугар: «Уу - чугаһа - уруу ырааҕа ордук» диэн этии баарын киллэрэбин. Суруйааччы: «Хайа баҕарар норуот тэнийдэҕинэ, уруута-оҕото ыраатан тэлэһийдэҕинэ, омуктар ортолоругар апаратыыта, биллиини ыллаһына эрэ кэскиллэнэр», - диэн киһитийи сокуонун сэттэ ситиминэн - сэттэ олугунан соргулаахтык силбэспит үс саха ыччата үүнүө, сайдыа диир дьолун санаанан түмүктүүбүн.

Туомтуу тардыы

Саҕастыыр сээркээн сэхэһиһитэ, норуот суруйааччыта Семен Андреевич Попов - Сэмэн Тумат эргичи талааннаах, дэгиттэр киэн эйгэлээх, бөлүһүөктүү толкуйдаа айар үлэтин хайысхаларынан, бука барыта бииртэн биир ситимнээх боччумнаах ырытылары, айар лабораториятын диригиник түөһүн, киэн эйгэҕэ, ааҕааччы аймакка таһаарар мүччүрүйбэт соруктар тураллар. Ол курдук литэрэтиирэҕэ научнай чинчийиһилэрэ, тылбаастара, публицистика, бөлүһүөк классиктардан тылбаастара, былыргы номохтор, норуот үһүйээннэрэ, биир идэлээхтэрин тустарынан кынаттаах этиилэрэ, айбыт барҕа баайа сана көрүүлээх чинчийээччилэри күүтэллэр.

Чөмпүйүөн суоппар - Александр Местников

Үлэ киһитэ. Чурапчы нэһилиэгин олохтооҕо Александр Местниковы кытта сэхэргэһиибитин таһаарабыт

Марфа ПЕТРОВА

Суоппар идэтэ - уустук, сэрэхтээх, сороҕор араас моһол-лордоох, уһун айаннаах, ол эрэри олус тартарылаах идэ. Манньык идэни толору баһылаабыт дьонтон биридэстэринэн Александр Местников буолар.

Кини Үлэ, тутуу бэтэрээнэ, бочуоттаах суоппар, 12-с пятилетка ударнига, улуус, нэһилиэк бочуоттаах олохтооҕо, элбэх оҕо-лоох дьыа кэргэн аҕата, эһэтэ, чөл олобу тарҕатааччы буолар. Чөмпүйүөн суоппар сөбүлүүр идэтин туһунан билиги хаһыаптыгыгар сэхэргээтэ.

●●● Александр Ванифатьевич, бастаан бэйэни туһунан билиһиннэрэ түс эрэ.

●●● Чурапчыга Местниковтар дьыа кэргэнгэ төрөөбүтүм. Аҕам Ванифатий Дмитриевич тырахтарыһынан, ийэм Елена Васильевна остуораһынан үлэлээбиттэрэ. Бииргэ төрөөбүт төрдүбүт. Оскуола кэнниттэн аармыйаҕа сулуспалыыр сааһаалаах этим да, сүрээһим моһуогурар буолан, ылбатахтара. Ол иһин суоппар идэтигэр үөрэнэ кирибитим. Манна да нэһиэлэ ылбыттара. Ону да, быраастарга "оҕуруот аһын үүннэрээччи" үөрэбэр барабын дьээн сымыйалаан анал ыспыраапкабын ылбытым. Ити курдук Таатта оройуонун Харбалааҕар суоппар идэтин баһылаабытым. 1979 сыллаахха саҥа үөрэҕин бүтэрбит сүүрбэччэлээх уол "Энергосбытка" суоппарынан кирибитим. Бастаан утаа биир сыл курдук кэтээн көрөргө ылбыттара. Онно үлэлини сырыттаһына "Якутагропромстрой" тэрилтэҕэ ыгырбыттара. Онтон ыла суоппарынан бэриниэлээхтик үлэлибин. Быйыл ыстааһым 46 сыл буолла. Өссө да түөрт сыл, 70 сааспар диэри үлэлиир баһалаахпын.

●●● Үлэни туһунан сиһилии сырдатыйан дуо?

●●● Үлэбин сырдаттахха, «Энергосбытка» судургу оҕоһуулаах-тутулаах, ытарга чэпчэки "ГАЗ-69" массыынаҕа үлэлээбитим. Оччолорго Илин эҕэри барытын хабан үлэлиир буолан, оройуоннары, нэһиликтэри кэрийэн, уот счетчиктары барэбиэркэлиирбит. Онтон "Якутагропромстрой" тэрилтэҕэ таһаҕастары тизээр орто уйуктаах "ГАЗ-53" массыынанан тутуу матырыйаалларын, чох, оһох оттор мастары тизээрбит. Оччолорго тымныыны тымныы диэбэккэ нэдиэлэни быһа саһааһыҥа сылдьан, онтон кэлэн чох, сизмэн тизээр барарбыт. Ол кэмгэ нэһилиэк аайы тутуу биригээдэлэрэ бааллара. Нэһиликтэри барытын кэри-

йэр этибит. Сыһыа массыыналары улаатыннан испиттэрэ, ону кытта тэнгэ үлэбит кэнгээн биэрбитэ. Ол курдук, "ЗИЛ" массыынанан үксүгэр Мохсоҕолоохтон, Кангаласстан чох тизээр буолбуппут. Онтон «Камаз» массыынаҕа көспүппүт.

1990-с сылларга, ыһыллы кэмигэр билиги "Якутагропромстрой" тэрилтэбит эмиэ кыайан тулуктаспака сабыллыбыта. Онон 350 үлэһит үлэтэ суох хаалбыппыт. Ол кэнниттэн «Чурапчы-строй» кыра тэрилтэ аһылла сылдьыбыта. Онтон "УКС" (управление капитального строительства) дьээн тэриллэн үлэлээбитэ. Оччолорго "Үтө дьыала" бырагыраама үлэҕэ кириэн, араас социальнай эбийиэктэр, маҕаһыһынар тутуллубуттара. "УКС"-аҕа 10 сыл үлэлээбитим кэннэ үлэтин тохтоппута. Ол кэнниттэн "Хатан" хааччахтамыт эппизинэстээх тэрилтэҕэ үлэҕэ кириэн, күн бүгүнүгэр диэри үлэлини сылдьабын. Дириэктэрибинэн Семен Собакин буолар. Тэрилтэбитигэр уопсайа 50-тан таһа киһи үлэлиир. Бастаан үлэлини кириэрбэр 30-ча үлэһиттээх этэ. Онон сыһыа улаатан, кэнгээн иһэрбиттэн үөрөбүн.

"Хатан" тэрилтэҕэ бөх таһаҕа эргэ "Камаз"-самосвал массыынаҕа үлэлибин. Сүрүн эбээһинэспэр бөҕү кутар тимир дьааһыктар тастарыгар сытар улахан бөхтөрү тизиини буолар, холобур, мастары-хаптаһынары, мизбэллэри, тизхиныкэлэри. Ол таһынан сайынын суол оноруутугар үлэлиибит. Быйыл Макаров аатынан уулусса суолун онорбуппут да, ардах тоҕо түстэҕэ буолуо. Гравий билигин урукку курдук бөдөн буолбатах, бытархай. Ол иһин ардах күүскэ, тохтоло суох түстэҕинэ суолу алдьатара чуолкай. Кыһынын сороҕор таһынан баран тогмут куһаҥан ууну таһабын. Манна эбии бөҕү тизээр анал массыына алдьаннаҕына, куопсуктаах «Беларусь» тыраахтар самосвалбар кутан биэрбитин тизээччибин. "Хатан" тэрилтэҕэ үлэлээбитим

номнуо 10 сыла буолла.

●●● Хоту оройуоннарга сырыһыа барар этин дуо?

●●● Урут наар ыраах айаҥна сылдьарым. Хоту аҕыйахта сылдьыбытым. Тутуу матырыйаалларын содуруу өттүттэн тизээр буоллаһын дии. Ол иһин үксүгэр Новосибирскайга, Благовещенска айанныыр этим. "Айылгы" норуот айымньытын дьыэтин тутуутугар билииттэлэри Новосибирскай куораттан таспытым. Бу эбийиэк тутуутугар таһаарылаахтык үлэлээн, "Улуус бочуоттаах олохтооҕо" үрдүк бэлиэһин наҕараадалаабытым. Тэрилтэбит Д.П. Коркин аатынан түмэли, нэһиликтэр оскуолаларын, спорт саалаларын, балыһа тутуутун ылсыбыта, ол иһин онно үлэлээбиппит.

●●● Билигин үлэбэр туох уустуктары көрсөбүт? Үлэлиир усулуобуйаҕыт хайдаһый?

●●● Чурапчыбыт сылтан сыл тупсан, дьыа бөҕө тутулан, чэчири сайдан иһэр. Нэһилиэнньэ ахсаана улаатан иһэр, ону кытта, биллэн турар, бөх эмиэ. Элбэх киһи Чурапчы бөҕө кыайтарбатын туһунан этэллэр. Дьинэр, бөх тоҕор

алааһы уолаттар куруук тыраахтарынан аньааллар, ыраастыыллар. Ол үрдүнэн нэдиэлэнэн туолан иһэр. Эбиитин дьон күрүө таһыгар аҕалан сүөкүүлэр. Ону тыалтан саҕалаан, ыттар, ынахтар, көтөрдөр ыраахха диэри ыһаллар. Оттон бөх баахтарын күн аайы ыраастыбыт. Тизээччилэр сарсыарда 6-7 чаастан саҕалаан тахсаллар. Мизнэ улахан бөх буолан, үлэм үксүгэр аҕыстан саҕаланар. Кыһынҥы өттүгэр улахан уйуктаах массыыналарбыт тоҕон, моһуоктары көрсөбүт. Тизхиныкэлэр бада-раанна, тымныыга тохтоло суох сүүрэн түргэнник алдьаналлар, эргэрэллэр. Билигин сүүрдэр "Камаз" массыына учуоттан уһуллан, олох эргэрэн сылдьар. Оностуу эрэ күүһүнэн сүүрэр. Билигин үлэбитин чэпчэтэн, икки саҥа массыына кэлбитэ. Онуоха тэрилтэбитигэр саҥа үлэһиттэр наадалар. Эдэр суоппардар куһаҥан ууну таһары, бөҕү хомуйары кирдээх үлэнэн ааҕаллар. Ол иһин сөбүлээбэккэ уларыта тураллар. Дьинэр тизхиныкэлэр сайданнар, киһи илиитинэн үлэлиирэ аччаан иһэр буоллаҕа. Билигин хас биридди үлэһиккэ анал көстүүмнэри биэрэллэр, хамнас бириэмэтигэр төлөнөр. Ханньык баҕарар үлэ ыарахаттардаах, ону туоруурга кыһаллан үлэлиэххэ наада.

●●● Ыппыт массыыналаргыттан ордук ханнык тизхиныкэни ордо-ро-рун?

●●● Уопсайа 6-7 массыынаҕа үлэлээбитим. "Камаз" курдук үчүгэй массыына суох, ытарга судургу. Бу тизхиныкэни кытта үлэлээбитим ырааттаҕа даҕаны дии. Аныгы массыыналары соччо билбэппин.

●●● Идэбэр бэриниэлээхтик, таһаарылаахтык үлэлээбиккин үгүс наҕараадаларын туоһулуул-

лар. Олортон сүрүннэргин ааттатыйан дуо?

●●● Үлэлээбит тэрилтэлэrim наҕараада биэрэн соһуччу үөрдэллэр. "Якутагропромстройга" үлэлини сылдьан, оройуон суоппардарын икки ардыларыгар ытыллар социалистическай күрэххэ сыл түмүгүнэн саамай элбэх туоннаны тизийэн, саамай уһун килэмизтири айаннаан, үстэ чөмпүйүөн аатын ылан турардаахпын. Ону таһынан 2010 сыллаахха "Арасыйа бастың дьоно" энциклопедияҕа кирибитим. Ааспыт сылга «СӨ Гражданскай килбиэн» бэлиэ хаһаайына буолбутум.

●●● Уһун кэм үлэлииргэр дьыа кэргэнин хайдах сыһыаннаһарый? Таарыйа, дьыа кэргэнин туһунан билиһиннэрэ түс эрэ.

●●● Дьыа кэргэним мин тирээһим, өйөбүлүм. Ыйы-ыйдаан уһун айаҥна бардахпына кэргэним Анна кыра оҕолорбутун кытта бэйэҕэ соҕотох хаалан көрөрө. Ыал буолан, бииргэ олорубуппут 39 сыла. Үс кыыстаахпыт, биир сизиннээхпит. Улахан кыыс Елена М.Е. Николаев аатынан 1 №-дээх Өрөспүүбүлүкэтээҕи балыһаҕа гинеколог ырааһынан, ортобут Мария Арктикатааҕы судаарыстыбаннай агротехнологическай университет Технология уонна салайыы колледһыгар методичинан, кырабыт Александр М.К. Аммосов аатынан ХИФУ сис бухгалтерынан үлэлииллэр.

Александр Ванифатьевич курдук, үлэлэригэр бэриниэлээх, төһө да эриирдээх-мускуурдаах суолтан толлубакка, тыйыс тымныыны билиммэккэ, дойдубут сайдыытыгар, дьон-сэргэ олоҕо туруктаах буоларыгар дьоһун кылааттарын киллэрсэн үлэлиир суоппардар баалларыттан кизн туттабыт.

Местниковтар дьыа кэргэн.

Бу уонна да атын сонуннары билиги социальнай ситимнэри-битигэр ааһыҥ

Болбойун!

Булчуттар, балыксыттар
болжомтолоругар!

Саха киһитигэр куска уонна балыкка күһүҥҥү булт кэмэ күүтүүлээх, абыланнаах, умсулбаннаах кэм буолар. Байанайдаах булду-алды бабарыт диэн туран, кус, хаас, балык күүлэрэ, өрүстэргэ бултанарынан сибээстээн, ууга ураты сэрэхтээх, болжомтолоох буоларгытын умнубаккытыгар!

Ол курдук, тыынан сылдьан бултуурга хайаан да быһыыр (спасательнай) силиэти, эбэтэр анал, ууга тимирбэт, булчут таҥаһын кэтиллихтээх, уһун остоох саппыкыны тыыга тизэрэн (кылгатан) баран кэтэ сылдьар ордук, ол эбэтэр уһун саппыкыны киһи ууга түстэбинэ кыайан уһулбат.

Тыыга туран эрэ устар, тыыттан саанан ытар, күүстээх тыалга уу долгуннуура кэмигэр тыыланый, кыра оҕолору тыыга сэрэбэ суох олорто сылдьыы, ону тэнэ арыгы иһэн баран тыыланар булгуччу бобуллар. Ууга харбаан кириэн булду ылар кутталдаах, манньк түгэнгэ киһи ингириэ тардыан сөп, киһи тымырдара кыараан тыына хаайтарыан уонна сүрэбэ да тохтуон сөп.

Бу сылга Ыксаллаах быһыы-майгы инспекциятын учуота көрдөрөрүнэн, быһыл 55 киһи ууга былдьаммыт, ол иһигэр 8 оҕо, 8 киһи көстө илик. Бу буолбут быһылааннар бары булка сылдьыыга сэрэбэ суох сыһыаннаһы түмүгэр табыстылар.

Булчуттар, балыксыттар онтон да атын бар дьоммут, ууга сылдьаргытыгар, булка, балыкка, сөтүөбэ, айаҥна бары өтүнэн ураты сэрэхтээх, болжомтолоох, эппиэтинэстээх буоларгытыгар ыгырабыт.

Ыксаллаах быһыы-майгы инспекциятын
Чурапчытаабы салаата.

Аар айылҕаҕа абылатан...

Биһиэхэ суруйаллар. Чурапчыга Хонкуйа
Хотун ыалдыттаата

Октябрина ОКОРОКОВА

Бу күннэргэ оскуола-интеринээт томторугар Ааҕар балаҕанга биир дойдулаахпыт, Мэлдьэхситтэн төрүттээх Саха өрөспүүбүлүкэтин үтүөлээх учуутала, СӨ педагогтарын сэбиэтин чилиэнэ Тамара Семеновна Евграфова - Хонкуйа Хотун кэргэнинэн, маны сэргэ биологической наука кандидата, айылҕа үөрэҕин институтун уонна Экология кафедратын профессора Прасковья Алексеевна Гоголева ыалдыттаан бардылар.

Бастатан туран, Тамара Семеновна-Хонкуйа Хотун: «Халлааммыт нэһиилэ күнүн көрдөрбүт күнүгэр туох баар хортускаҕытын, дьистээҕи түбүккүтүн умнан, миигин көрсөөрү кэлбиккиттэн улаханньк үөрдүм уонна астыным», - диэтэ. Салгыы Далбар Хотуттар Хонкуйа Хотуммут уон араас дьүһүйүүлэрин - томороон тымныгылаах кыһыммытыттан саҕалаан айылҕа барахсан уһуктан, ириэрэн-чалларытан сааскы ыһыыга, көмүс күһүҥҥэ тийэ, бүтэһигэр аҕалаатар аҕата төрөөбүт Сэмэнэп күнүгэр тийэ алгыстаан, арчылаан уон араас куолаһынан аахпыттар, эи ис-киирбэҕин, эриэккэһин!!!

Түөлбэбит араас хабааннаах дьаһалларыгар иннибитигэр уктарбыт - «Сыккыс» ансаамбыл кэрэ аҕаардара буолаллар. Бу да сырыыга Елена Чепалова матыбыгар, Аркадий Филиппов хоһоонугар «Чурапчы-бу сир кэрэтэ» диэн ырыатын эт куоластарынан ыллаан, өссө төгүл сөхтөрдүлөр.

Дьүөгэтэ Прасковья Алексеевна, Тамара Семеновнаһын төһө да 1966 сылтан доҕордоспуттарын иһин, Хонкуйа Хотунтан күнтэн күн саҕаны, кэрэни билэрин тоһоҕолоон бэлиэтээтэ. Үөлээннээбэ Тамара Семеновна айар үлэтин ырытта, Дьокуускай куоракка икки төгүл сүүстэн тахса киһилээх «Ааспыт эргит-тэххэ», «Сырдык санааларым» диэн кинигэлэр сүрэхтэниилэрэ үрдүк таһымна ааспыт кэпсээтэ, сылдьыт суруйааччылар А.Г.Гуринов-Арчылан, В.С.Доллонов, С.Г.Егорова-Тулуйхаана, Е.Е.Каргузов-Чоруун, Р.И.Корякина-Хотууна уо.д.а. үрдүк сыанабылы биэрбиттэрин иһитиннэрдэ. Хонкуйа Хотун айылҕаны олус сиздэрэйдик хохуйарын бэлиэтээн туран, дьүһүйүүлэриттэн холобур гынан аахта. Итини тэнэ «Сэмэкээн сэмэй тапта» диэн өрөспүүбүлүкэтээҕи күрэххэ кыайыт айымньыта аахпыт киһини барытын долгутар, уйадытар диэн абынна. Кини Суруйааччылар сойуустарыгар кириэн сөбүн туһунан Тулуйхаана мэхтиэтин иһитиннэрдэ. Дьаһалга кыт-

тыыны ылбыт дьон ону бигэргэтэн ытыстарын таһыннылар. Тамара Семеновна «стих-проза» көрүҥэр үлэлиир эбит диэн СӨ үөрэҕириитин туйгуна А.Н.Кузьмина бэлиэтээтэ.

Тыл этиитигэр кирирдэххэ, СӨ үөрэҕириитин туйгуна, Оси-повтар учуутал династияларын салҕааччыта Надежда Константиновна Давыдова, түгэнинэн туһанан, Тамара Семеновнаҕа үтүө баҕа санаатын тириэртэ, сүгүрүйэрин бэлиэтин Эбэрдэ суругу, сибэкки дьөрбөтүн туттарда. Салгыы СӨ, РФ үөрэҕириитин туйгуна Людмила Михайловна Винокурова Хонкуйа Хотун «Аҕам миигин сыллаан ылбыта...» диэн хоһоонун чакчы оруолга кириэн аахпыт барыбытын долгутта. Людмила Михайловна хайдахтаах курдук аҕалаах кыыс биир ситимнэ баалла сылдьалларын өссө төгүл итэбэттэ.

Хатыламмат түгэни хаартыскаҕа түһэн үйэтигитбит. Түмүккэ урукку интеринээт оскуола олохтунан ааспыт ахтыһан, ирэ-хоро чэйдээтибит. Дирин оскуолатыгар биригэ үөрэммит кылааһынньыга Христина Петровна Федулова Тамара Семеновнаны саха баай тылын сүөгэйн-сүмэтин толору баһылаабытын, айыл-баттан дьобурдааһын бэлиэтээтэ. Тамара Семеновна өссө төгүл бүгүҥҥү дьаһалга ис сүрэхиттэн диринник махтанарын эттэ. Ыалдыттарбыт салгыы Төлөй нэһилиэгэр саха балаҕаныгар туйуунан дьарыктанар норуот маастара Наталья Егоровна Гуляеваҕа сылдьан, көрбөтөхтөрүн көрөн, сөбөн-махтайан, баһыбалаан баран дьоллоох Дьокуускай диэки аартыктарын туттулар.

Сэнээр. Уйулҕаһыт сүбэлиир

Дария ЛЫТКИНА

Бөлүһөк, уйулҕаһыт, суруйааччы Анна Кирьянова көнөрү киһи олохун тоҕойдоругар көрсөр араас түбэлтэлэрин, күннэтэ таарыйар түгэниэрин истинник, сэргэхтик арыллан анаарытыттан көмүл тылааһынан кылгас быһа тардылар.

Киһи олохтор куттал суоһуур түгэнигэр, малыттан-салыттан сэрэнэ туттубата, итэҕэйбэтэ акаары быһыы курдук көстүүн сөп. Ол эрэри, атын өттүттэн көрдөххө, оннук санааны киэр илгэр дьикти түгэниэр эмиз да бааллар. Холобур, Мария Кюри үйэтин тухары радиоактивнай веществолары кытта үлэлээбит киһи. Били-

гин да кини үлэлээбит тэтэрээттэрэ, маллара-саллара радиациянан сандаараллар, тыаһылар - ууһуулар диэн сибииниэ дьааһыкка хараллан сыталлар эбит. Мария бэйэтэ өр кэмнэ радийдаах кулону түөһүгэр кэтэ сылдьыбата диэн этэллэр. Оччолорго олус кыраһабайдык, оригиналь-найдык көстөр кизргэл эбитэ буолуо. Кини радиацияттан өлбүт эрэри, 66 сааһыгар тийээн баран. Уонна бэйэтин кэннэ икки доруобай кыргыттары төрөтөн хааларбыт. Биир кыһа оҕо сылдьан ийэтигэр көмөлөһөн рентген аппараатын соһо сылдьан дьону түһэрсэр эбит. Уонна бу кыыс оҕо онтон туох да доруобуйатыгар эчэйиини ылбатах. Итинник дьиктилэр аан дойду үрдүнэн син элбэх түгэниэр бааллар. Лихорадка,

холера сыстыганнаах ыарыы буолалларын итэҕэйбэккэ аһаҕастык туруулаһан туох да буолбатах дуоктардар баалларын туһунан чакчылар бааллар. Тоҕо итинник буоларый? Ити киһи санаатыттан, уйулҕата хайдах үлэлиириттэн. Күүстээх санаалаах киһи туохха эрэ олус итэҕэйэр, куттаммат буоллаһына кинини уу да, уот да ылыа суоҕа. Вазелин туһалаах диэн ньуоска мунунан да баһан сизтэһинэ туох да буолуо суоҕа. Онтон бу чакчы куһаҕан, буортулаах диэн куттанан, дьиксинэн барар дьонго куһаҕанынан дьайара эрэбил.

Билигин төһө да аффирмация диэн үөрэтэллэрин курдук «мин доруобайбын, олус үчүгэй туруктаахпын» диэн бэйэбэр бэйэҥ күнү да

быһа баллыгыраатаххына туһалаабат. Эбэтэр сүрэххэр «сөпкөтөп» диэн дьабырынан да эттэххинэ туһалыа суоҕа. Биир сүрэхтин үлэтэ кэһиллэн дьахтар туох да эмп туһалаабатаһын иһин, бара сатаан, биир кыра кыыс хачаалга хачайданарын хараҕар бу баардыы онгортон көрөн саныыр буолбут. Үөһэ-аллара, иннигэр-кэннигэр, бэттэх-антах... төһөнөн бу кыыс биир кэлим холкутук хачайданар да, соччонон бу дьахтар сүрэхтин тэбиитэ холкутаан, сөптөөхтүк тэбэн барар. Онтон биир искэннээх дьахтар, эмиз бэйэтин медитациялаан, бэйэни алыгынынан дьарыктанан көрбүт. Онтон эмиз өйүгэр кып-кыра сытыы тиистээх үөдэттэр упулахан, хап-хара баҕайыны тиистэринэн түһэн күһүөк-күһүөк эмтэритэ тыттан

баралларын онгортон көрөр буолбут. Бу үөдэттэр начаас үлүгэр ол хара баҕайыны сытыы тиистэринэн сизэн-аһаан бүтэрэн барбыттар. Ону кытта тэнгэ ыарыһах чэпчээн үтүөрэр аакка барбыт. Кэлин бырааһа ону манньк быһаарбыт: киллер-киликкэлэри онгортон көрбүккүн, онтуктарын ити искэн килиэккэлэрин өлөрбүттэр. Итинник, киһи өйүгэр онгортон көрөр уобарастара наһаа күүстээх буолаллар. Били остуоруйаҕа кэпсэниэр аптаах киһи, феялар, гномнар - ити кинилэр. Өйгөр онгортон көрөр уобарастарын, олус итэҕэйэр харысхалларын эйигин эмтиэхтэрин, араҕаччылаахтарын сөп. Бэйэҥ экин-сиингин кытта тылгынан буолбакка уобарастарынан кэпсэтиэххин сөп. Бэйэҥ бэйэҥ эмтэн, көмүскэн.

Приглашаем принять участие во
ВСЕРОССИЙСКОЙ АКЦИИ

**СТУД
ЗА
БЕГ** 2024

Место: с. Чурапча, ул. Спортивная 2.
Дата: 27 сентября 2024г.

Программа мероприятия:
09:00-09:45 Выдача стартовых пакетов, работа раздатчиков.
09:45-09:55 Инструктаж по технике безопасности и правилам участия в забеге.
09:55-10:00 Торжественное открытие.
10:00-11:00 Массовый старт.
11:30-12:30 Подведение итогов. Торжественное награждение.

Победители (первые 100 участников) будут награждены памятными медалями, абсолютные Чемпионы и призеры среди мужчин и девушек будут награждены юбилейными медалями «25 летие ФГБОУ ВО ЧГИФКИС».

Медали первым 100 участникам

Медали победителям и призерам

Регистрация участника:
<https://forms.gle/SQ8na9kVVV4b7REN6>

БИЛЛЭРИИ / ОБЪЯВЛЕНИЕ

Федоров Александр Тихонович аатыгар бэриллбит АХ1254762 нүмэрдээх байыаннай билиэт сүппүтүнэн дынгэ суобунан аабыллар.

Варламов Егор Андреевич аатыгар 1993 сыллаахха бэриллбит байыаннай билиэт сүппүтүнэн дынгэ суобунан аабыллар.

Ноев Афанасий Иванович аатыгар 2011 сыллаахха С.Д.Флегонтов аатынан Хадаар орто оскуолатынан бэриллбит аттестат сүппүтүнэн дынгэ суобунан аабыллар.

КУТУРБАҢ

Соловьев нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо, үлэ, тыыл бэтэрээнэ, сэрии тулаайаба, ТХПК бэтэрээнэ, элбэх оҕо тапталлаах ийэтэ, эбэтэ, хос эбэтэ

ХОМПОДОЕВА Мария Дмитриевна

бу дьыл балабан ыйын 18 күнүгэр уһун ыарахан ыарыыттан олохтон туораабытын бары билэр дьонугар, чугас аймахтарыгар иһитин-нэрэбит.

Оҕолоро, сиэннэрэ.

Мырыла нэһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо, үлэ, тыыл бэтэрээнэ
ХОМПОДОЕВА Мария Дмитриевна
олохтон туораабытынан кыһыгар, бэтэрээммитигэр Захарова Люция Васильевнаҕа дириг кутурбаммытын тиздэбит.
"Саҥа олох" хаһыат эрдээксийэтин кэлэктиибэ.

Доруобуйа харыстабылын бэтэрээнэ, Саха сириг доруобуйа харыстабылын туйгуна, өр сылларга "Суһал көмө" биэлсэринэн үлэлээбит кэлиэгэбит
ГОГОЛЕВА Антонина Иннокентьевна
ыарахан ыарыыттан олохтон туораабытынан оҕолоругар, сиэннэригэр, чугас дьонугар, доҕотторугар дириг кутурбаммытын тиздэбит.

Чурапчытаабы киин балыыһа кэлэктиибэ,
профсойууһа, "Суһал көмө" кэлэктиибэ.

Одьулуун нэһилиэгиттэн төрүттээх, Хайахсыт нэһилиэгин олохтооҕо, үлэ бэтэрээнэ, Доруобуйа харыстабылын туйгуна, улахан дьиз кэргэн тапталлаах ийэтэ, эбэтэ

ДЬЯЧКОВСКАЯ Надежда Семеновна

ыарахан ыарыыттан олохтон туораабытын бары билэр дьонугар, доҕотторугар диригник курутууан туран иһитиннэрэбит.

Кэргэнэ, оҕолоро, сиэннэрэ, чугас аймахтара.

Чурапчы селищеннэтин Мурун Тымпыйа түөлбэтин олохтооҕо

КАТАКИНОВ Семен Кириллович

ыарахан ыарыыттан олохтон туораабытынан кэргэнигэр Валентина Константиновнаҕа, оҕолоругар, сиэннэригэр, бары аймахтарыгар дириг кутурбаммытын тиздэбит.

И.М.Павлов аатынан Чурапчы орто оскуолатын кэлэктиибэ.

Тапталлаах ийэлэрэ, эбэлэрэ Хахыйах учаастагын олохтооҕо

СЕДАЛИЩЕВА Феврония Афанасьевна

уһун ыарахан ыарыыттан олохтон туораабытынан бааһынай хаһайыстыба салайааччыларыгар Семен Михайлович, Афанасий Михайлович Седалищевтарга кинилэр дьиз кэргэттэригэр дириг кутурбаммытын тиздэбит.

Чурапчы улуһун тыа хаһайыстыбатын управлениета.

	Олус улахан олгуй	Үөһээ Бүлүүгэ Чап уустардаах нэһилиэк							
	Төлкөбүн төрүүх ыччаккыттан ыйыт, кэскилгин ... оҕобуттан көрүн								
					Кыһын наадата суох		быһа хараҥа	Саха итэҕэли- гэр суох	
Уран, нарын	Улахан/содуллаах, охсуулаах буолуу (көсп.)		Тыгын Дархан биллэр сиэнэ						
Дьимэ аатын чаралчыта (эрг.)							дьэбэр		
Наһаа кыра уугуохтаах (көсп.)	Сы... нэһи- лиэгэ				Итии уугтан тахсар				
Хаахы- най ийэтэ							Кэриэй- дии аат		
«... са- халар» бөлөх					буолуох- таабыр				Булкаас хаан- наах
					ууһа				
Кинир- ... саҥа		быччары			Остуол оон- һуутун тэрилэ		Эр киһи тыла ...		
Сирэй кытарар, аат хараарар			Саха бастакы балета «... симэбэ»	Модь- таба халыг киһи					
... бытык (Манчаа- ры эһэтэ)	Мээнэ лабысха (эрг.)						Аһыыны оноруу содула		
							Ситим тыл	Суо... үрэх	
	дуораана		Киһи, суһу мэлдьи сыгдыар сирэ		буолуо дуо				
		Айах- таабы атыппат ...							

«Сканворд: тэрийээччи ИП Данилова М.А. «ТААЙ сахалыы сканворд 3» ылылынна. Хаһыат 35 нүмэригэр тахсыбыт сканворд эппиэттэрэ. **Туруору:** Ыллыылар, Салбан, Ыалыкы, ата, ураанай, Ыарык, аба, Атын, чаас, Ай, араак, тыл, аһыныгас, Ра, даркы, атах, сах. **Сытыары:** кылбайбыт, Лыбырда, ыллар, кукаакы, аңгыр, абыс, сыа, Ага, айах, ылбаай, Байанай, ыыра, уҥа, ыбылаах.

"САҢА ОЛОХ"
кылабынай
эрдэккэстэ

ГОРЮХОВА
Людмила
Владимировна

Тэрийээччилэр: СӨ Ырабылталыстыбата,
Саха Өрөспүүбүлүкэтин "Сахабэчээт"
Сударыстыбаннай автономнай тэрилтэтэ.
Таһаарарчыгы: СӨ "Сахабэчээт" ГАУ
Таһаарарчыгы аадырыһа: 677000,
Дьокуускай к., Орджоникидзе уул. 31, 124 каб.
төл./факс: (411-2) 34-39-17 e-mail: sakhaepocha@
mail.ru. Российскай Федерация Роскомнадзор
СӨ салалтатыгар 2020 с. бэс ыйын 3 күнүгэр
регистрацияланан нүмэрдэ-
ПИ №ТУ14-00659.

Эрдээксийэ
аадырыһа: 678670,
Чурапчы сэл.,
П.П.Инигина, 26 а.
Төлөпүүннэригэр:
эрдэккэстэр - 41-332,
отделлар - 41-265.
E-mail: sanaoloh@
mail.ru,
сайт: sanaoloh.ru,
telegram: @sanaoloh

Аһтар сурутар эппиэтэр санаа редакция позициятыгар мэлдьи сөп түбэлэр буолуохтар.
Сурутаа ыйылар чакчылар кырдыктаахтарыгар эппиэттэрини аһтар тус бөлөгө сүтэр.

Хаһыат 19.09.2024 с. бэчээккэ бэрилиннэ. Дьокуускай к., Виллойскай
перулоок, 20 №-дээх дьыэтигэр, "Ю.А. Гагарин аатынан Дьокуускайдаагы
өрөспүүбүлүкэтээҥи типография" АУО бэчээттэннэ.

Индекс: ПИ964. Тиража 1050. Кээмэйэ 2 бл. Хаһыат сыаната 24 солк. Хаһыат
издэлигэ биирдэ: бээтинсэ тахсар.

@SANAOLOH